

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажанюк В. С. Психологічні основи підготовки майбутніх учителів-словесників до роботи з літературно обдарованими дітьми: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 — теорія та методика виховання / В. С. Бажанюк. — К., 1995. — 25 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. — К.: Вища школа, 2007. — 542 с.
3. Комаровська О. А. Художньо обдарована дитина: на допомогу вчителю / Український центр творчості дітей та юнацтва / О. А. Комаровська. — К.: Vona mente, 2002. — 40 с.
4. Мелик-Пашаев А. А. Художественная одарённость детей, её выявление и развитие / А. А. Мелик-Пашаев, З. Н. Новлянская, А. А. Адаскина, Н. Ф. Чубук. — Дубна: Феникс+, 2006. — 112 с.
5. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика / Н. Є. Миропольська. — К.: Парламентське видавництво, 2002. — 204 с.
6. Обдаровані діти. Діагностика та супровід / Т. Червонна (упоряд.). — К.: Шкільний світ, 2008. — 127 с.

УДК 371.311

Зіновій ОНИШКІВ, Ольга ОНИШКІВ

ПРОБЛЕМА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПРАКТИЦІ РОБОТИ СІЛЬСЬКОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано результати анкетного опитування вчителів початкових класів сільських шкіл щодо розуміння ними основних понять індивідуалізації навчального процесу та способів її реалізації у практиці роботи школи.

В статье проанализированы результаты анкетного опроса учителей начальных классов сельских школ относительно понимания ими основных понятий индивидуализации учебного процесса и способов ее реализации в практике работы школы.

The results of the questionnaire-based responses of Rural Junior School teachers regarding their understanding of basic notion of individualized process of schooling and ways of its implementation during practical school work were analyzed in this article.

Впровадження у практику роботи початкової школи особистісно орієнтованого навчання вимагає вивчення всіх аспектів цієї парадигми. Однією із ознак особистісно орієнтованого навчання, яке реалізується через індивідуалізацію навчального процесу, є пристосування методики до навчальних можливостей дитини.

Проблема індивідуалізації навчання відображена у дослідженнях вітчизняних педагогів, зокрема Ю. Бабанського, П. Блонського, О. Бударного, І. Бутузова, В. Гладкого, О. Кірсанова, Г. Коберник, Г. Кумаріної, Є. Рабунського, О. Савченко, П. Сікорського, І. Унт, А. Фурмана, І. Якиманської та інших.

Заслуговує на увагу розв'язання зазначеної проблеми у передовому педагогічному досвіді роботи вчительки початкових класів, вчителя-методиста, заслуженого вчителя України, кандидата педагогічних наук С. Логачевської. Проте у практиці роботи вчителів початкових класів сільських початкових шкіл ця проблема потребує вивчення і розв'язання.

Мета статті — з'ясувати обізнаність учителів початкових класів сільських шкіл з основними поняттями індивідуалізації навчального процесу та виявити способи реалізації зазначеної проблеми у практиці роботи школи.

Із метою вивчення питання індивідуалізації навчального процесу у масовому педагогічному досвіді нами проведено анкетування вчителів початкових класів сільських шкіл, у якому взяли участь 300 осіб, серед яких 28 % зі стажем роботи до 5 років, 25 % — від 6 до 10 років, 38 % — від 11 до 15 років та 12 % — більше 15 років, тобто переважна більшість педагогів мають достатній досвід роботи у школі. Із повною вищою освітою в анкетному опитуванні взяли участь 70 % учителів.

На запитання анкети «З яких проблем організації навчального процесу Ви відчуваєте труднощі?» ми одержали такі відповіді (див. табл. 1):

Таблиця 1

Результати опитування вчителів початкових класів щодо проблем, з яких вони відчувають труднощі в організації навчального процесу

№	Проблеми	Кількість учителів, які виділили зазначену проблему (у %)	
		Сільська школа	Міська школа
1	Формування загальнонавчальних умінь і навичок:	64,4	80
	- організаційних;	9,6	–
	- загальнопізнавальних;	16,4	–
	- загальномовленнєвих;	29,8	40
	- контрольньо-оцінних	10,6	40
2	Реалізація між предметних зв'язків	6,7	–
3	Робота над помилками	7,7	40
4	Формування в учнів прийомів розумової діяльності	14,4	–
5	Розвиток мовлення учнів початкової школи	45,2	20
6	Індивідуалізація навчання молодших школярів	10,6	20
7	Організація самостійної роботи на уроці	23,1	20
8	Навчання слабопідготовлених дітей	64,4	20
9	Навчання обдарованих школярів	19,2	40

Як видно з таблиці 1, найбільші труднощі вчителі відчувають із таких проблем як формування загальнонавчальних умінь і навичок (64,4 %), навчання слабопідготовлених учнів (64,4 %), розвиток мовлення школярів (45,2 %), організація самостійної роботи учнів на уроці (23,1 %), навчання обдарованих дітей (19,2 %), індивідуалізація навчання молодших школярів (10,6 %). Результати відповідей свідчать, що вчителі відчувають труднощі з питань, які мають опосередковане та безпосереднє відношення до проблеми індивідуалізації навчального процесу. Формування загальнонавчальних умінь і навичок є передумовою індивідуалізації навчального процесу, тобто виступає тією основою, від якої залежить успіх подальшого навчання учнів молодших школярів, а проблема навчання слабо підготовлених та обдарованих учнів також безпосередньо пов'язана із заявленою проблемою.

У розрізі сільських шкіл результати відповідей на зазначене питання подано у табл. 2.

Таблиця 2

Результати опитування вчителів початкових класів сільських шкіл щодо проблем, з яких вони відчувають труднощі в організації навчального процесу

№	Проблеми	Кількість учителів, які виділили проблему (у %)			
		Тип школи			
		Початкова школа	Основна школа	Старша школа	Школа-дитячий садок
1	Формування загальнонавчальних умінь і навичок	69	–	64	55,6
2	Реалізація міжпредметних зв'язків	7,7	3,6	7	22
3	Робота над помилками	7,7	7,3	14	–
4	Формування в учнів прийомів розумової праці	19	14,5	7	11
5	Розвиток мовлення молодших школярів	46	43,6	57	33
6	Індивідуалізація навчання молодших школярів	3,8	14,5	7	11
7	Організація самостійної роботи учнів на уроці	23	21,8	28,6	22
8	Навчання слабопідготовлених дітей	42	69	78,5	77,7
9	Навчання обдарованих учнів	11,5	27	14	–

На запитання анкети щодо книг, статей, які вчителі використовують у підготовці до уроку, в основному назвали публікації журналу «Початкова школа», газети «Початкова освіта», «Розкажіть онуку»; розробки уроків із навчальних предметів; матеріали з досвіду роботи В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі, С. Лисенкової; книгу О. Савченко «Сучасний урок у початкових класах»; довідники, словники.

Аналіз відповідей на запитання «У якій науково-методичній літературі Ви відчуваєте потреби?» показав, що вчителі в основному відчувають потребу у літературі з питань роботи зі слабовстигаючими, слабопідготовленими учнями, з обдарованими дітьми, з питань психічного розвитку школярів, використання інтерактивних методів навчання; у забезпеченні початкових шкіл демонстраційними матеріалами, таблицями, збірниками переказів, диктантів, матеріалами з розвитку зв'язного мовлення.

У процесі анкетного опитування ми вивчали питання, пов'язані з індивідуалізацією навчальної роботи на уроці.

Під поняттям «індивідуалізація навчання» частина вчителів розуміють здійснення індивідуального підходу до учнів (31 %); 14,4 % відповіли, що це «організація навчально-виховного процесу, при якому потрібно враховувати індивідуальні відмінності учнів для вибору способів, прийомів, темпу навчання»; окремі розуміють зазначений феномен так: «це організація навчально-виховного процесу, при здійсненні якого враховуються індивідуальні здібності учнів», «це врахування здібностей кожного учня у процесі засвоєння знань», «це врахування індивідуальних можливостей і рівня розвитку здібностей учнів у проведенні навчального процесу», «це створення оптимальних умов у процесі навчально-виховної діяльності для розвитку індивідуальних здібностей кожного учня зокрема».

Проте частина вчителів неправильно розуміє зміст поняття «індивідуалізація навчання». Про це свідчать такі відповіді: «це вивчення індивідуальних особливостей кожного учня»; «це навчання дітей, під час якого учні самостійно виконують поставлені перед ними завдання»; «це індивідуальна робота з учнем»; «це застосування способів і методів індивідуальної роботи з метою покращення знань учнів»; «це виявлення можливостей учнів і допомога їм у подальшому засвоєнні програмового матеріалу».

Не відповіли на поставлене питання 5,7 %.

Метою індивідуальних завдань 24 % опитаних вважають забезпечення максимальної продуктивності роботи всіх учнів; 9,6 % трактують це як «виявлення, розвиток і вдосконалення індивідуальних здібностей кожної дитини»; окремі відповіді були такого характеру: «оптимально спрямувати розвиток кожного школяра», «забезпечити максимальну роботу окремих учнів», «навчити, виховати, розвинути кожного учня в міру його можливостей, здібностей», «створити умови для засвоєння знань кожним учнем», «навчання учнів із різними рівнями знань», «вивчення програмового матеріалу та його закріплення з опорою на індивідуальні особливості школярів», «оптимально спрямувати розвиток кожного школяра», «робота зі слабопідготовленими дітьми, з обдарованими дітьми», «дійти до кожного учня», «створення умов для засвоєння знань кожним учнем».

Однак окремі вчителі вважають, що індивідуальні завдання використовуються з метою «виявлення індивідуальних здібностей дитини», «вивчення рівня розвитку школяра», «пізнання можливостей учня», «визначення рівня інтелектуального та соціального розвитку особистості», «з'ясування рівня знань кожного учня», «розширення і поглиблення знань та вмінь учнів», «ефективного використання часу уроку з урахуванням індивідуальних особливостей учнів», «індивідуалізації роботи з учнями», що є неправильним. Виявлення рівня знань учнів чи розвитку індивідуальних здібностей — лише передумова використання індивідуальних завдань.

Не змогли дати відповідь 16,6 % учителів.

На запитання анкети «Як часто Ви здійснюєте індивідуалізацію навчальної роботи на уроці?» педагоги відповіли таким чином: періодично — 47 %; систематично — 53 %. Найбільш часто застосовують індивідуальні завдання на таких предметах як українська мова (читання) — 73 %, українська мова (граматика) — 96 %, математика — 98 %, «Я і Україна» —

43 %, рідше — на уроках трудового навчання — 13 %, фізичного виховання — 7 %, образотворчого мистецтва — 6 %, музики — 1 %.

Найчастіше, як свідчать відповіді учителів, вони застосовують індивідуальні завдання на таких етапах уроку як закріплення (73 %) та узагальнення (47 %) навчального матеріалу, рідше — у процесі підготовки до вивчення нового матеріалу (13,9 %) та пояснення нового матеріалу (4,6 %).

Результати анкетного опитування щодо використання індивідуальних домашніх завдань показали, що 82 % учителів використовують такі завдання. У розрізі навчальних предметів це виглядає так:

українська мова (читання) — 62 %;
українська мова (граматика) — 80 %;
математика — 92 %;
«Я і Україна» — 27,7 %;
фізичне виховання — 3,3 %;
образотворче мистецтво — 2,2 %;
музика — 1,1 %.

Як свідчать відповіді вчителів, вони переважно використовують індивідуальні домашні завдання у четвертому (91 %) та третьому (90 %) класах, рідше — у другому (60 %); окремі вчителі (12 %) назвали і перший клас.

Педагоги відчували певні труднощі при відповіді на запитання анкети «Які способи індивідуалізації навчальної роботи на уроці Ви використовуєте?». В основному відповіді були такого характеру:

1 клас: індивідуальні завдання (21 %), ігри (2,2 %), творчі завдання (11 %), індивідуально з учителем (1 %);

2 клас: індивідуальні завдання (28,9 %), ігри (5,6 %), творчі завдання (4,4 %), індивідуально з учителем (17,7 %);

3–4 класи: індивідуальні завдання (28,9 %), творчі завдання (7,8 %), назвавши окремі види завдань, не розкрили способи індивідуалізації цих завдань.

Нас цікавила думка вчителів щодо оцінки можливостей змісту і завдань підручників для початкової школи здійснювати індивідуалізацію навчання на уроці. Результати відповідей подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Результати оцінки вчителями можливостей змісту і завдань підручників для початкової школи щодо здійснення індивідуалізації навчальної діяльності на уроці

Назва підручника	Чи дозволяє зміст і завдання підручника здійснювати індивідуалізацію навчання на уроці (у %)		
	щоурочно	епізодично	ніколи
Математика (автор М. Богданович)	35	61	4
Рідна мова (автор М. Вашуленко та ін.)	31	67	2
Читанка (автор О. Савченко)	29	66	5
Я і Україна (автори Т. Байбара, Н. Бібік)	13	82	5

Як видно з таблиці 3, переважна більшість учителів вважає, що зміст і завдання підручників для початкової школи сприяють індивідуалізації навчальної роботи на уроці. На цю особливість сучасних навчальних книг, адресованих молодшим школярам, звертає увагу і О. Савченко, яка вважає, що методичний апарат підручників «став більш розвивальним і диференційованим» [2].

Таким чином, результати анкетування учителів початкових класів дають підстави

стверджувати, що проблема індивідуалізації навчання в умовах сільської початкової школи багатоаспектна, потребує подальшого дидактико-методичного дослідження і розробки оптимальних шляхів її вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Початкова школа. — 2002. — №№ 2, 3.
2. Савченко О. Я. З початкової школи виростає вся освіта / О. Я. Савченко // Освіта України. — 2005. — 15 листопада.
3. Логачевська С. П. Дійти до кожного учня / за ред. О. Я. Савченко / С. П. Логачевська. — К.: Радянська школа, 1990. — 158 с.
4. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Унт. — М.: Педагогика, 1990. — 192 с.

УДК 378

Валентина КАЛІШ, Валентина СОБКО

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СЛОВА ЯК СКЛАДОВА МОВНОГО І МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкриваються теоретичні основи та пропонуються практичні прийоми і засоби реалізації лексико-граматичного підходу до вивчення слова в початковому шкільному курсі української мови, спрямовані на формування в молодших школярів мовних знань і мовленнєвих умінь та навичок, розвиток образного і логічного мислення.

В статье раскрываются теоретические основы и предлагаются практические приёмы и средства реализации лексико-грамматического подхода к изучению слова в начальном курсе украинского языка, направленные на формирование в младших школьников языковых знаний и речевых умений и навыков, развитие образного и логического мышления.

The authors write about theoretical principles and practical methods and ways of realization of lexical and grammatical approach to word learning at the elementary level of Ukrainian school course are offered. They are directed on forming primary pupils' language knowledge and language skills and habits, the development of figurative and logical thinking.

Однією з актуальних проблем сучасної лінгводидактики є функціонально-комунікативний та когнітивний підходи до вивчення мовної системи, що відповідно окреслюється пріоритетами шкільної мовної освіти, визначеними державними документами (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Закон «Про освіту», Державний стандарт початкової загальної освіти) та навчальними програмами. Головною метою сучасної школи стає формування мовної особистості. Важливою складовою цього процесу є розвиток умінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності, реалізація якого відбувається на всіх етапах вивчення шкільного курсу української мови, починаючи з початкової ланки, і у процесі розгляду всіх розділів і тем, передбачених чинною програмою.

Проблема мовного та мовленнєвого розвитку школярів у різних її аспектах розглядалася у працях відомих педагогів (Ф. Буслаєв, Я. Коменський, М. Рибнікова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Чавдаров) і сучасних лінгводидактів, зокрібно: Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Гац, Н. Голуб, Т. Груба, К. Климова, Н. Лазаренко, Л. Марченко, Л. Мацько, В. Мельничайко, М. Пентилюк, М. Плющ, Л. Паламар, Л. Попова, К. Пономарьова, Г. Ткачук, В. Усатий, Н. Янчук та інші.

Проте зазначена проблема може мати різне бачення її практичного розв'язання. Як доведено, для свідомого користування мовою у процесі спілкування необхідно знати основи функціонування мовних елементів різних структурних рівнів, їх комунікативне призначення, особливості реалізації в мовленнєвих актах, взаємозв'язки між ними.

Мета статті — визначити теоретичні засади і методичні прийоми та засоби практичної реалізації лексико-граматичного підходу до вивчення слова як однієї із складових мовного і мовленнєвого розвитку молодших школярів.

Важливість роботи зі словом у процесі формування мовної і мовленнєвої особистості